

УДК 091 (477.87) "17/18"

В. Ю. ФЕДОРАНИЧ,викладач Коледжу мистецтв ім. А. Ерделі ЗХІ,
м. Ужгород, Україна**ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ
КИРИЛИЧНИХ ЕПІСТОЛЯРНИХ ПАМ'ЯТОК
ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XVIII –
ПОЧАТКУ XIX СТОЛІТТЯ У КОНТЕКСТІ
ФОРМУВАННЯ ІСТОРИЧНОЇ СВІДОМОСТІ**

Федоранич В. Ю. Особливості дослідження кирилических епістолярних пам'яток другої половини XVIII – початку XIX століття у контексті формування історичної свідомості. У статті зроблено спробу первинного аналізу та систематизації епістолярної спадщини із Державного архіву Закарпатської області, звертається увага на фонетичні та лексичні особливості розмовної мови, які зустрічаються у документах. Уперше вводиться в науковий обіг ряд латиномовних та кирилических пам'яток другої половини XVIII ст.

Ключові слова: рукописні документи, вірш, акровірш, вітальний лист, латиномовні документи, кирилическі пам'ятки, фонетичні та лексичні особливості.

Федоранич В. Ю. Особенности исследования кирилических эпистолярных памятников второй половины XVIII – начала XIX века в контексте формирования исторического сознания. В статье сделана попытка первичного анализа и систематизации эпистолярного наследия из Государственного архива Закарпатской области, обращается внимание на фонетические и лексические особенности разговорной речи, которые встречаются в документах. Впервые вводится в научный оборот ряд латиноязычных и кириллических памятников второй половины XVIII в.

Ключевые слова: рукописные документы, стихотворение, акrostих, поздравительное письмо, латиноязычные документы, кириллические памятники, фонетические и лексические особенности.

Fedoranich V. Y. Features of research of cirilic epistolary sights of the second half of XVIII – beginning of XIX century in the context of forming of historical consciousness.

Background. The subject of the study was the epistolary legacy of the second half of XVIII – early XIX century.

Objectives. The objectives of this study are to examine the attempt of own systematization and description of row of documents which are first entered in a scientific appeal.

Methods. The method was been applied to the research.

Results. The results of the research support the fact that the handwritten sights in the context of forming of national consciousness of the «Russian population» distinguished itself mainly confessional.

Conclusions. At primary research of the archived sources of 151 fund XVIII century, the written Latin language was dominating. Notice the increase of epistolary inheritance of natural languages (Hungarian, German, Romanian) and Church until the end of the XVIII century. The Church Slavonic language came forward as an important factor of self-preservation and played a moderating role in the becoming of the national written language in the XVIII century.

Keywords: handwritten documents verse, acrostics, welcome letter, a Latin documents, Cyrillic sights, phonetic and lexical feature.

© Федоранич В. Ю., 2014

Постановка проблеми. Предметом дослідження стала епістолярна спадщина другої половини XVIII – початку XIX ст. із Державного архіву Закарпатської області, в основному матеріали 151 фонду, який містить документи Мукачівської греко-католицької єпархії. Дослідженням охоплено різножанрові твори, в яких використовується форма листа чи послання, власне, «література листів», в основі якої зберігається форма листування незалежно від функціонального призначення твору [1: 241-243].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Епістолярні документи – надзвичайно важливий джерельний матеріал, який на сьогодні опрацьований недостатньо як з історичної точки зору, так і мовознавчої. Разом із тим констатуємо проблеми у систематизації зазначеного матеріалу. Нам вдалося зібрати та зробити поки що первинне опрацювання цілої низки джерел, які вперше вводяться у науковий обіг. Зазначені документи містять інформацію про історичні події, фіксують процеси розвитку мови, відображають релігійні, культурні, суспільно-економічні відносини у краї. Досліджуваний матеріал викликає інтерес не тільки з точки зору мовознавства, але й може стати також додатковим і важливим історичним джерелом чи внести нові факти у мистецтвознавство.

Рукописні пам'ятки розглядаємо в контексті формування національної свідомості «руського населення», яке себе виокремлювало довгий час в основному конфесійно. Конфесійна свідомість досить довгий час складала базову частину самоідентифікації закарпатських селян аж до XX ст., а писемна мова залишалася важливим фактором культурної самобутності. На сьогодні існує значна науково-методологічна база для опрацювання цієї теми. Зокрема, проблемі становлення національної свідомості закарпатців та її утвердженню присвячено праці О. Мишанича, М. Тиводара, І. Ваната, М. Вегеша, В. Худанича та інших, у яких терміни *національна свідомість закарпатців*, *їх національна ідентичність*, *мовна свідомість*, *національна приналежність* і т. п. винесено в заголовки публікацій. Крім місцевих науковців, ці питання привертати увагу також дослідників та політиків із інших частин Європи, які мали інтерес до Українських Карпат.

До дослідження мови ряду українських пам'яток Закарпаття зверталися М. С. Антошин, С. Бевзенко, Й. Дзєндзелівський, У. Єдлінська, П. Чучка та ін. Вивчення становлення і розвитку української мови на Закарпатті у XX ст. досить часто стосувалося ареалу поширення тих чи інших лексем, граматичних конструкцій, фонетичних особливостей і подібне.

Метою статті є спроба власної систематизації та характеристики ряду документів, які вперше вводяться у науковий обіг. Серед них: акровірш, присвячений А. Бачинському; вірш священика с. Фелше-Домоно з приводу свята св. Андрія до єпископа А. Бачинського; вірш з приводу свята св. Андрія; присвячений єпископу А. Бачинському з приводу його іменин; лист членів капітули єпископу А. Бачинському з приводу іменин; вітальні листи з при-

воду іменин єпископа А. Бачинського; елегії гімназиста м. Мішкольц Степана Раковського з приводу призначення дожиттєвим жупаном липтовської жупи молодшого Степана Раковського; «Донесения священников и архидиаконов о постройке новых церковных зданий» та інші. Разом із первинною систематизацією нових документів робимо спробу аналізу впливу народної мови на офіційну церковнослов'янську.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим критерієм систематизації зазначених документів стала мова їх написання. Серед досліджуваного матеріалу наявні зразки, написані переважно латинською мовою, а також трапляються і кириличні, угорські, німецькі, в окремих випадках румунські. Особливо цікаві документи, які відображають вплив тогочасної освіти на форму написання, цінними є зразки, де руська мова записана латинськими буквами. Латиномовні документи беремо до уваги через важливість їх актуалізації у науковому середовищі, адже вони є відображенням культурної та освітньої ситуації на історичній території Закарпаття. Зокрема, вірші та акровірші, присвячені А. Бачинському, вказують на актуальність барокової культури у краї до кінця XVIII ст. Хронологічні рамки дослідження 1746-1798 рр. обумовлено датуванням рукописів, які потрапили у коло вивчення.

Наступним критерієм систематизації є призначення документів, яке дозволяє виокремити такі групи:

- циркуляри;
- листи, скарги, акти;
- переліки книг та майна окремих церков;
- карта (с. Гукливий Воловецького р-ну кін. XVIII століття, на якій чітко відображено село, гори, річки – транслітерація топонімів, які існували та збережені до сьогодні: Гукливий, Вича, Таламаш, Канора, Воловець).

Таким чином, першу групу документів, відповідно до мови написання, становлять вірші, присвячені єпископу А. Бачинському, зокрема:

- акровірш, присвячений А. Бачинському (13.11.1788) – цей текст викликає інтерес не тільки з мовознавчої точки, але має і художню цінність, адже у центрі твору автором розташовано хрест, в якому читаємо VIVAT ANDREAS;

- вірш священника с. Фельше-Домонья з приводу свята святого Андрія до єпископа Бачинського (1787);

- вірш з приводу свята святого Андрія (4-15.12.1784) – документ складається з 7 аркушів, писаних різними авторами, про що свідчать різні почерки;

- вірш, присвячений єпископу А. Бачинському з приводу його іменин (1790) – документ на 4 листах, писаний різними авторами, про що свідчать різні почерки;

- лист членів капітули єпископу А. Бачинському з приводу іменин (9.12.1790);

- елегії гімназиста м. Мішкольц Степана Раковського з приводу призначення дожиттєвим жупаном липтовської жупи молодшого Степана Раковського (1794). Джерело цікаве у першу чергу тим, що це один із друкованих у типографії документів, який складається з 2 елегій на 4 аркушах;

- вітальні листи з приводу іменин єпископа Андрія Бачинського (7.01.1797 – 30.12.1797). Кожен з 12 листів засвідчений підписом (чи навіть печаткою) окремого автора.

Латиномовну епістолярну спадщину розглядаємо як об'єктивне свідчення рівня побутування писемних мов. У перерахованих документах зауважимо велику кількість пам'яток, які присвячені саме єпископу А. Бачинському. Звісно, ці рукописи потребують перекладу та ретельного вивчення, що може становити окреме дослідження. Проте навіть попередня систематизація дає можливість стверджувати, що діяльність владики А. Бачинського мала величезний резонанс не тільки серед кліру та державних діячів, але також у середовищі міщанства та селян. Про це свідчать листи, посвяти та вірші, серед авторів яких зустрічаємо в основному людей, які отримали освіту чи певне становище у суспільстві завдяки патронату А. Бачинського, як, наприклад, листи капітана австрійської армії Новака з приводу свята святого Андрія та про рух армії (4.03.1783 – 30.11.1783 р.).

Окрім того, вводячи у науковий обіг зазначені документи, сподіваємося на залучення ширшого кола зацікавлених дослідників до вивчення цих пам'яток.

На основі первинної систематизації зазначених рукописів помічаємо тенденцію збільшення кількості документів, написаних до кінця XVIII ст. німецькою мовою, рідко зустрічаються офіційні документи, написані угорською, румунською, як і писані руською (церковнослов'янська із введенням місцевих діалектних слів) мовами. Разом з тим, кількість як руських рукописів збільшується після 1790 р., так і угорських, що може свідчити про тенденцію зростання уваги населення в документообігу до використання розмовної мови. Це є не випадковим, адже значна увага зверталася на розвиток розмовної мови в освіті, що не могло не відобразитися й у церковному середовищі. Такі трансформації можемо пов'язувати із зростанням впливу тогочасних ідей Просвітництва і на північно-східну територію Угорського королівства. Проте побутування церковнослов'янської мови як писемної, на відміну від угорської, не стимулювало до широкого використання народної розмовної мови у діловодстві. З цієї причини основний акцент робимо на виділенні із загального масиву саме характерних фонетичних, лексичних та стилістичних мовленевих форм.

Саме тому на особливу увагу заслуговує низка нещодавно віднайдених кирилических листів, з яких виокремлюємо майже ті ж самі групи документів, що й серед латиномовних рукописів:

- грамоти, листи, циркуляри;
- звернення до парохів, дияконів, пастви;
- інструкції;
- прохання про переведення священників чи призначення їх;
- скарги, протоколи соборів;
- перелік парафій та перепис кількості прихожан у них;
- опис майна, перелік богослужбених книг;

- переписка про купівлю землі;
- заповіти, зобов'язання різного характеру та ін.

Поряд із вищеназваними документами окрему групу становить значна кількість рукописних октоїхів, підручників, граматик та рецензії на них, вірші та акровірші (як правило, панегірики), які стануть матеріалом подальших досліджень.

Уже первинний аналіз зазначених пам'яток дає підстави говорити, що в основі офіційної церковнослов'янської мови лежить київський ізвод, із його характерними фонетичними та лексичними рисами. У вище наведених кириличних документах XVIII ст. із Державного архіву Закарпатської області відображені ті ж фонетичні та лексичні особливості:

- **Ѣ** передає **i**;
- **ы** відповідає **u**;
- після шиплячих та м'яких етимологічне **e** переходить в **o** (чоловік і под.);
- широко вживаються форми кличного відмінка: «синове крилошане», «превосходительний пане», «пане архіпастирю и благодителю», «пане архіерею і патроне мні ласкавий» та под.;
- використання суфіксів **-ув-**, **-ун-** при творенні збірних іменників (мливо, жниво, маржина, вшили-ячина і под.).

Поряд із загальноукраїнськими особливостями церковнослов'янської мови особливий інтерес викликає широке вживання в офіційних документах простонародних слів, словосполучень, які відображають живу мову народу. Наприклад, у «Донесения священников и архидиаконов о постройке новых церков зданий» (Ф. 151. – Оп. 5. – Спр. 882. – 31.1794. – арк. 5) привертають увагу наступні: «синове благородні крилошани», «выразный и твердый розказ є», «ниедин», «хыжи»; у Листі-повідомленні про пожежу (Ф. 151. – Оп. 5. – Спр. 882. – 31.1794. – Арк. 7) – «вармеди», «хлівами», «пелевнею», «тенгеричѣ», «первой години пополудни», «дрыва», «двакрату». Підтвердженням включення просторозмовних форм у документах є й сучасне широке вживання таких конструкцій у розмовній мові представників старшого покоління, зокрема Верховини. Збережені, наприклад, такі розмовні форми:

- «выразный и твердый розказ є» – станом на поч. ХХІ ст. є збереженою розмовною формою у населення Верховини, зокрема Воловецького р-ну, Міжгірського р-ну (дав твердий розказ);
- «ниедин» у значенні «жодний» – збережена розмовна форма, поширена на всій території Закарпаття;
- «вармеди» – мадяризм, спотворений, побутовув у значенні «район»;
- «первой години пополудни» – збережена в розмовній формі на значній території сучасного Закарпаття.

Варто також звернути увагу на певну кількість власних назв (топоніми, прізвища та под.) у вищенаведених документах, що може стати об'єктом окремого наукового дослідження.

Висновки і перспективи. При первинному дослідженні архівних джерел 151 фонду за XVIII ст. доходимо висновку, що домінуючою писемною мовою є

латинська. Зауважуємо зростання епістолярної спадщини розмовними мовами (угорською, німецькою, румунською) та церковнослов'янською до кін. ХVІІІ ст. Це дає підстави стверджувати, що церковнослов'янська мова, яка довгий час виступала важливим чинником самозбереження, у ХVІІІ ст. відіграла стримуючу роль становлення народної писемної мови.

Кириличні документи ХVІІІ ст. із Державного архіву Закарпатської області є різноманітними за функціональним призначенням, стилістикою, містять велику кількість розмовної лексики, відображають процеси розвитку мови, містять інформацію про релігійні, культурні та суспільно-економічні відносини на території історичного Закарпаття у другій половині ХVІІІ століття. Проте також можемо відзначити, що для писемних пам'яток Закарпаття (як і для загальноукраїнського контексту) таким же характерним було використання трьох функціональних стилів: високого (конфесійна література), середнього (мова літописів і художньої літератури) і зниженого («Руська Правда», грамоти). [2: 10-43]

Акровірш, присвячений А. Бачинському (13.11.1788)
ДАЗО, Ф. №151, оп. 1, № 3782.

Карта с. Гукливий, 1794
ДАЗО, Ф. №151, оп. 5, № 882, арк. 19

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературознавчий словник-довідник, Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К.: ВЦ. Академія, 1997.
2. Русанівський В. Давньокіївська літературна мова. Основа давньокіївської літературної мови. Виклад головних поглядів на її походження // Русанівський В.М. Історія української літературної мови. – К.:Артект, 2000.
3. Чучка П. Національна свідомість закарпатських українців у ХХ столітті: етнолінгвістичний та культурно-історичний аспекти. – www.interklasa.pl/portal/dokumenty/gidna_mowa_uk/index.php?page=gm25_07
4. Удварі І. Русинські жерела урбарської реформи Марії Терезії – Ніредьгаза, 1999.
5. Антошин М. С. Закарпатская грамота 1404 г. // Науч. зап. Ужгород. ун-та. – Ужгород, 1955. – Т. 13. – С. 6–63.
6. Бевзенко С. П. Из спостережень над мовою пам'яток розповідних жанрів, писаних на Закарпатті // Науч. зап. Ужгород. ун-та. – Ужгород, 1958. – Т. 35, 1958 – С.92–109.
7. Дзедзелівський Й. О. Дарчий напис XVII ст. з рисами гуцульських говорів // Доповіді і повідомлення Ужгородського ун-ту. Сер. філол. – Ужгород, 1958. – № 2. – С. 34–52.
8. Єдлінська У. Я. Протокольна книга Мукачівського єпископа — пам'ятка української літературної мови на Закарпатті в другій пол. XVIII ст. // Дослідження і матеріали з української мови. – Т. 3.– 1960
9. ДАЗО – Ф 151. – Оп. 1. – Спр. 3782. Акровірш, присвячений А. Бачинському (13.11.1788).
10. ДАЗО – Ф 151. – Оп. 1. – Спр. 3603. Вірш священика с. Фельше-Домонья з приводу свята святого Андрія до єпископа Бачинського (1787)
11. ДАЗО – Ф. 151. – Оп. 1. – Спр. 3242. Вірш з приводу свята святого Андрія (4–15. 12. 1784 р.)
12. ДАЗО – Ф. 151. – Оп. 5. – Спр. 209. Вірш присвячений єпископу А. Бачинському з приводу його іменин (1790)
13. ДАЗО – Ф. 151. – Оп. 5. – Спр. 210. Лист членів капітули єпископу А. Бачинському з приводу іменин (09.12. 1790).
14. ДАЗО – Ф. 151. – Оп. 5. – Спр. 780. Елегії гімназиста м.Мішкольць Степана Раковського з приводу призначення дожиттєвим жупаном липтовської жупи молодшого Степана Раковського (1794).
15. ДАЗО – Ф. 151. – Оп. 5. – Спр. 1563. – Арк. 12. Вітальні листи з приводу іменин єпископа А. Бачинського (7.01. 1797 – 30.12.1797)
16. ДАЗО – Ф. 151. – Оп. 1. – Спр. 882. – Арк. 5. Донесення священиков и архидиаконов о постройке новых церков зданий (03.01.1794 – 27.12.1794) – 54 арк.
17. Донесення священиков и архидиаконов о постройке новых церков зданий // ДАЗО – Ф. 151. – Оп. 1. – Спр. 882. – Арк. 7. Лист-повідомлення про пожежу.
18. ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 1. – Спр. 3152. Листи капітана австрійської армії Новака з приводу свята святого Андрія та про рух армії (04.03.1783 – 30.11.1783)
19. Донесення священиков и вице-диаконов о постройке новых церковных зданий // ДАЗО. – Ф. 151. – Оп. 5. – Спр. 882. – арк.19. Карта с. Гукливий (03.01.1794 – 27.12. 1794). – 54 арк.

Микола БЛИЗНЮК,

доцент Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ,
кандидат педагогічних наук,
м. Косів, Україна

Андрій АНДРЕЙКАНИЧ,

завідувач відділення графічного дизайну та дизайну меблів Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва ЛНАМ, аспірант ЛНАМ,
м. Косів, Україна

**КОМП'ЮТЕРНІ ТЕХНОЛОГІЇ
У НАВЧАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ХУДОЖНІХ
ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ**

(на прикладі викладання предмета
«Проектування» для спеціалізації
«Дизайн меблів»)

Близнюк М. М., Андрейканич А. І. Розглядається питання застосування комп'ютерних технологій у навчальному процесі художніх закладів освіти при викладанні курсу «Проектування» для спеціалізації «Дизайн меблів».

Ключові слова: комп'ютерні технології, проектування, художня освіта, дизайн меблів.

Близнюк Н. Н., Андрейканич А. И. В статье рассматривается вопрос применения компьютерных технологий в учебном процессе учебных художественных заведений при преподавании курса «Проектирование» для специализации «Дизайн мебели».

Ключевые слова: компьютерные технологии, проектирование, художественное образование, дизайн мебели.

Blyzniuk M. M., Andriykanych A.I. Computer technology in the educational process of art education institutions (for example, teaching the subject "Design" for the speciality «Furniture Design»).

Background. In recent years, there has been an increasing interest in computer technologies in educational process of artistic education institutions. This article presents the application of computer technologies in the process of studying in art schools for teaching the discipline «designing» (design of furniture specialization).

Objectives. Analysis of educational literature, publications, labours and materials of scientifically-pedagogical conferences in relation to an appropriateness and importance of application of computer technologies in teaching of the «Planning course» in artistic establishments, problem in approaches and interpretation of methods and preparation of future specialists in industry of art.

Results. The modern system of Ukrainian artistic education, surely, requires updating and preparation of specialists of high-quality, new composition on principles of synthesis of art, science and hardwares.

Conclusions. Development of innovative methods will become the example of improvement of pedagogical-scientific and artistic process.

Keywords: Computer technologies, designing, artistic education, design of furniture.